

ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ; ПОЛІТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.9+340.111

DOI <https://doi.org/10.32838/2709-3093/2021.1/25>**Кононенко С.В.**

Донецький інститут

ПрАТ ВНЗ «Міжрегіональна академія управління персоналом»

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ РОЗРОБЛЕННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ АСПЕКТІВ РОЗВИТКУ ПРАВОСВІДОМОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЮРИДИЧНОГО ПРОФІЛЮ

У роботі розглядаються особливості методологічних підходів розроблення психолого-педагогічних аспектів розвитку правосвідомості студентів у вищому навчальному закладі як майбутніх фахівців юридичного профілю. Описано змістовну модель розвитку правосвідомості, тому що розвиток правосвідомості юристів має велике практичне значення, оскільки правосвідомість служить орієнтиром для суб'єктів права в соціально-правових ситуаціях, дає їм змогу робити відповідний етичний і правовий вибір, на підставі якого вони можуть ухвалювати юридично значущі рішення. У формуванні правової свідомості студентів має бути зроблено істотний акцент на контрольній-оціночному компоненті, тому що про рівень розвитку правової свідомості студентів можна судити з об'єктивних і суб'єктивних показників. Об'єктивними показниками правової вихованості є показники навчальної діяльності студента (успішність, дисципліна, активність у різних сферах життя, правові знання, вміння). Суб'єктивні показники правової вихованості – це ставлення до права, оцінювання права, правові цінності, правові установки, мотиви. Головним підсумком розвитку правосвідомості студентів повинно стати розуміння пріоритетності правових норм, особливої значимості права й освоєння правових засобів його дії в сучасному суспільстві. Правова сформованість студента проявляється в інтеграції правових знань, умінь, навичок, досвіду правомірної поведінки, особистісних установках. Успішність розвитку правосвідомості студентів залежить від організації їхньої навчально-пізнавальної діяльності, врахування особливостей психології студентів, використання сучасних інтенсивних психолого-педагогічних технологій, побудови освіти на принципах гуманізму, демократизму та плюралізму, використання технологій співпраці, розвитку потреби студентів у безперервному навчанні й самоосвіті.

Ключові слова: особистість спеціаліста юридичного профілю, свідомість, правосвідомість, діяльність майбутніх юристів, моделі розвитку правосвідомості, професійна правосвідомість.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство й гуманізація освіти висувають підвищені вимоги до правосвідомості майбутніх юристів. Від цього залежить їхня соціально-правова, громадянська активність і готовність брати участь у зміцненні законності та правопорядку. Юрист повинен усвідомлювати свої інтереси, знати права та вміти захищати їх законними засобами, виконувати обов'язки, поважати права й інтереси інших громадян, тому правосвідомість майбутніх юристів має розвиватися у виші під впливом цілеспрямованих психолого-педагогічних дій організованого характеру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних дослідженнях представлено моделі

дослідження категорії правової свідомості як різновиду свідомості, і вони мають переважно описовий характер. Не розв'язано питання про умови розвитку та формування правової свідомості майбутніх юристів, оскільки значна кількість досліджень несе на собі відбиток професіографічного підходу.

Проблему правосвідомості особистості розглядали такі автори, як: А.М. Бандурка, С.П. Бочарова [5], В.Л. Васильєв [6], Є.В. Землянська [5], М.І. Єнікєєв [8], Г.Х. Єфремова [9], П.В. Макаренко [12], А.М. Столяренко [14] та інші вчені. У дослідженнях зазначається неоднозначність трактування різними авторами поняття правосвідомості, нерозв'язаність питання про її структурні еле-

менти, відсутність єдності поглядів на об'єкт, який зображується в правовій свідомості. Усе це ускладнює процес формування та розвитку правосвідомості майбутніх юристів, оскільки не дає змоги точно встановити фактори, що впливають на неї.

Оскільки правова свідомість є складним феноменом, який функціонує в системі взаємодії внутрішніх (психічних) і зовнішніх (соціальних) факторів, виникає необхідність вивчення її розвитку в системі функціональних зв'язків, які об'єднують усі елементи в єдине цілісне утворення. Істотні кроки в розкритті системної природи психіки зробили Б.Г. Ананьєв, Л.С. Виготський, О.М. Леонтьєв, О.Р. Лурія.

Система профілактики правопорушень, а отже й деформації правосвідомості, передбачає сукупність соціально-економічних, політичних, культурно-виховних, організаційно-управлінських, правових заходів. Ці заходи спрямовані на вдосконалення способу життя, усунення причин і умов, що викликають відхилення в поведінці людини та скоєння нею злочинів [7, с. 122]. На факторах, що сприяють деформації правосвідомості, наголошували раніше у своїх роботах кримінологи, але системі знань про них не досить вивчено. Найбільш докладно підійшли до цього питання А.І. Алексєєв [1], М.Л. Гайсіна, Е.В. Головнева, А.М. Столяренко, які поставили питання про створення

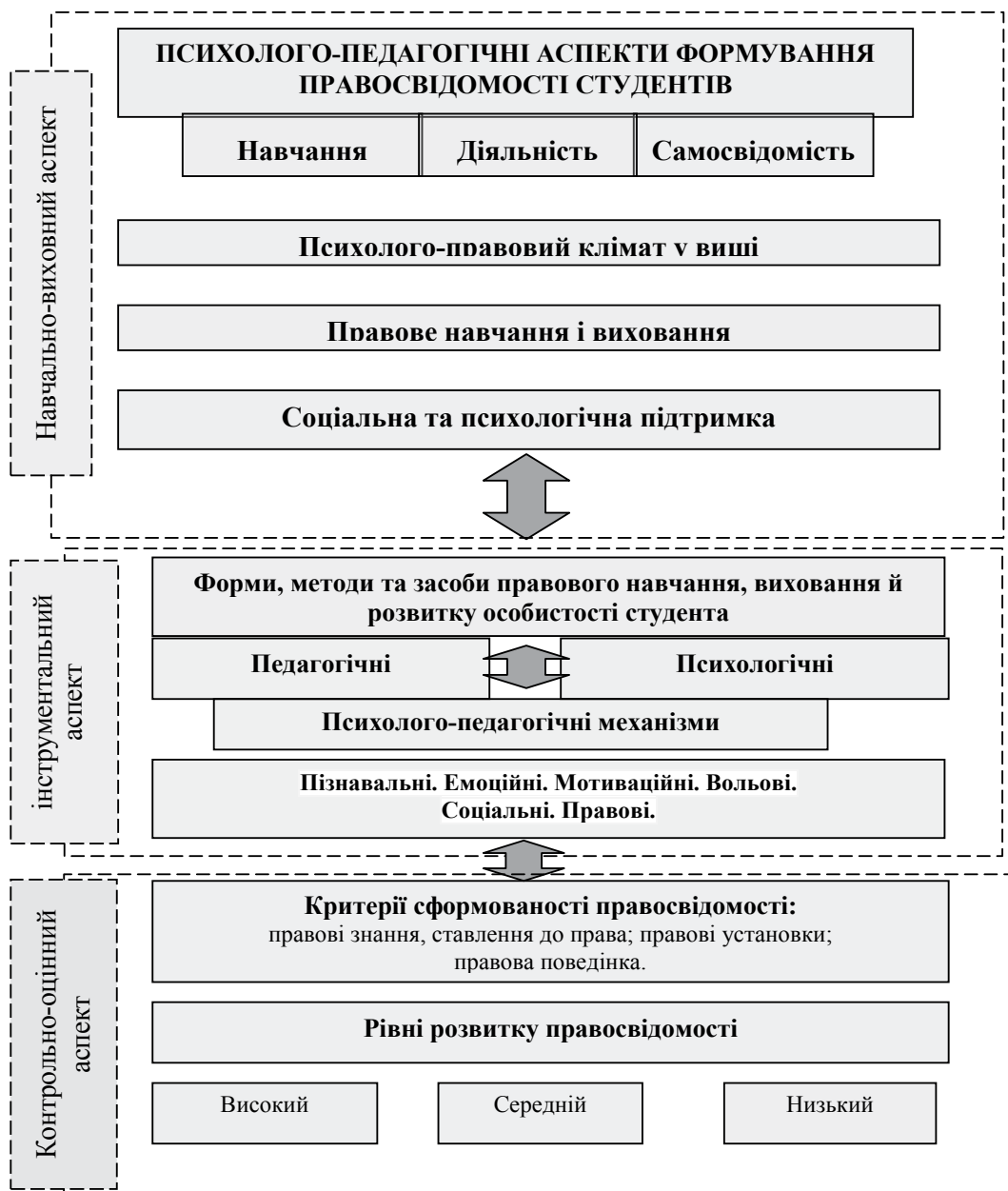

Рис. 1. Змістова модель психолого-педагогічних аспектів розвитку правосвідомості студентів у виші

педагогіки кримінології [14, с. 97]. Вони виділили фактори, що впливають на правосвідомість студентів: слабкість системи виховання у ВНЗ, особливо морального, патріотичного та правового; відсутність пропаганди здорового способу життя; слабкість системи профілактики правопорушень; недостатній розвиток властивостей особистості: вихованості, освіченості, культури.

Постановка завдання. Мета статті – визначити особливості методологічних підходів розроблення психолого-педагогічних аспектів розвитку правосвідомості майбутніх фахівців юридичного профілю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток правосвідомості юристів має велике практичне значення, оскільки правосвідомість служить орієнтиром для суб'єктів права в соціально-правових ситуаціях, дає їм змогу робити відповідний етичний і правовий вибір, на підставі якого вони можуть ухвалювати юридично значущі рішення.

Розвиток правосвідомості юристів, на думку С.П. Іванова, «...є керованим процесом, який спрямований на формування особистості в освітньому процесі». На думку автора, «управління розвитком правової свідомості студентів передбачає такі ланки: формування цілей, програмно-цільове планування, ухвалення рішень, контроль виконання рішень, коригування діяльності, аналіз зворотного зв'язку, визначення ефективності виконаної роботи» [10; 11].

З метою раціоналізації та визначення психолого-педагогічних умов розвитку правової свідомості студентів вищих навчальних закладів ми розробили змістову модель психолого-педагогічних аспектів розвитку правосвідомості студентів у виші (рис. 1). Модель має такі аспекти: навчально-виховний аспект – містить сфери формування правосвідомості: спілкування, діяльність, самосвідомість, психолого-правовий клімат у виші, правове навчання й виховання, соціальна та психологічна підтримка; інструментальний аспект – містить форми, методи й засоби правового навчання, виховання та розвитку особистості студента; контроль-оцінний аспект – критерії сформованості правосвідомості: правові знання, ставлення до права; правові установки; правову поведінку та рівні розвитку правової свідомості, які тісно пов'язані між собою та впорядковані одне до одного. Інструментальний аспект змістової моделі (рис. 1) передбачає методи й механізми розвитку правової свідомості студентів у виші. Відповідно до характеру пізнавальної діяльності студентів застосовуються такі методи, як поясню-

вально-ілюстративний (інформаційно-рецептивний), репродуктивний, проблемний виклад, частково-пошуковий, евристичний, дослідницький.

З метою вивчення особистісних якостей студентів, розв'язання проблем психологічного характеру використовують психодіагностику, психокорекцію, психологічне консультування.

Р.С. Байніязов зазначає: «Розвиток правосвідомості студентів може бути успішно здійснено тільки на основі комплексного підходу до розвитку особистості, за якого забезпечується єдність навчання і виховання, навчальної та поза-навчальної діяльності, змісту, форм і методів роботи зі студентами» [3, с. 16].

У реалізації змістової моделі розвитку правової свідомості студентів істотне значення має контроль-оцінний компонент. Про рівень розвитку правової свідомості студентів можна судити з об'єктивних і суб'єктивних показників. Об'єктивними показниками правової вихованості є показники навчальної діяльності студента (успішність, дисципліна, активність у різних сферах життя, правові знання, вміння). Суб'єктивні показники правової вихованості – це ставлення до права, оцінка права, правові цінності, правові установки, мотиви.

П.В. Макаренко вважає: «У процесі освоєння студентами різних видів діяльності формуються мотиви, інтереси, ціннісні орієнтації, установки на правомірну поведінку. Найбільші зміни в особистості студентів відбуваються під впливом тих факторів і умов, які виникають у провідних видах спільної діяльності» [12; 14].

Провідною формою спільної діяльності студентів є навчально-професійна діяльність. Особливе значення в розвитку правосвідомості мають студентський колектив і рівень його сформованості. У сфері розвитку самосвідомості відбувається становлення образу «Я», тобто усвідомлення себе як певної цілісності, свого місця в правовому просторі, самооцінки і ставлення до себе як до суб'єкта права.

Наприклад, А.І. Алексєєв вважає, що «психолого-правовий клімат вишівського колективу є відносно стійким психологічним настроєм його членів, що виявляється у всіх різноманітних формах їхньої діяльності». Автор вважає, що «психолого-правовий клімат створює духовне правове поле, живить думки, взаємини та стимулює правомірну діяльність» [1, с. 147].

У межах навчального закладу, як зазначає Л.М. Балабанова, «необхідно створювати «правовий простір», до якого можуть входити: локальні

правові акти навчального закладу (Статут і положення про всі сторони життя студентства); різні органи студентського самоврядування (студентська рада, спортивні організації, волонтерський рух); створення системи правового захисту та допомоги учасникам освітнього процесу (спеціалізовані юридичні консультації для студентів)» [4, с. 169].

На думку Р.Р. Муслумова, «функцію забезпечення соціальних прав студентів виконує вищий навчальний заклад: освіту, відпочинок, право на участь в управлінні». Права студентів реалізуються в різних формах активності. Р.Р. Муслумов говорить про те, що «... створення та підтримка у виші дисциплінованості, старанності, неухильного дотримання всіма членами вишівського колективу норм міжнародного та вітчизняного права є основою розвитку правосвідомості студентів. Психологічний клімат, підкріплений дотриманням правових норм, визначає систему міжособистісних взаємин в освітній установі» [13, с. 92].

Правове навчання у виші має бути спрямоване на формування правової компетентності студентів. Головним підсумком вивчення права має стати розуміння пріоритетності правових норм, особлива значимість права й освоєння правових засобів його дії в сучасному суспільстві. Правова сформованість студента проявляється в інтеграції правових знань, умінь, навичок, досвіду правомірної поведінки, особистісних установок. Успішність розвитку правосвідомості студентів, на думку Г.Р. Фаттахова, «... залежить від організації їхньої навчально-пізнавальної діяльності, врахування особливостей психології студентів, використання сучасних інтенсивних психолого-педагогічних технологій, побудови освіти на принципах гуманізму, демократизму та плюралізму, використання технологій співпраці, розвитку потреби студентів у безперервному навчанні й самоосвіті» [15, с. 114].

Найважливішим фактором та умовою розвитку правосвідомості студентів є їхня психологічна культура, яка розкривається в культурі взаємодії діяльності й культури особистості. І.О. Баєва та В.В. Семакін говорять про те, що «психологічна культура є інтегральним утворенням, що містить різні психологічні властивості людини: мотиваційні, емоційні, інтелектуальні, комунікативні, рефлексивні, регулятивні» [2, с. 17]. Автори вказують на те, що «психологічна культура виступає механізмом ефективної адаптації юриста в соціумі, умовою повноцінної та успішної взаємодії особистості з оточенням, детермінантою психічного здоров'я, фактором якості будь-якої про-

фесійної діяльності, зокрема освітньої. Високий рівень психологічної культури сприяє правовому розвитку особистості майбутнього юриста.

Актуальною проблемою психологічного супроводу правової соціалізації студентів, на думку Р.С. Байніязова, «... є виявлення труднощів адаптації окремих студентів, виявлення їхніх причин і надання оперативної психологічної допомоги. Автор зазначає, що «профілактика та подолання деформацій правової свідомості студентів є сукупністю запобіжних заходів, спрямованих на зниження передумов появи деформацій правової свідомості» [3, с. 21].

Основними критеріями розвитку правової свідомості студентів є такі: правові знання, правова обізнаність, ставлення до права, правові переконання, ціннісні орієнтації, правові установки та правова поведінка. Кожен із названих критеріїв необхідний, зі свого боку, як показник, який проявляється в рівнях розвитку (низький, середній, високий). Вирішальним критерієм правової свідомості студентів є їхня правова поведінка (правомірна чи протиправна).

У кожному з розглянутих компонентів розробленої моделі розвитку правосвідомості студентів психологічний аспект перебуває в єдності з педагогічним аспектом. Розвиток правосвідомості студентів здійснюється за безпосередньої участі таких психічних явищ, як відчуття та сприйняття, увага й уява, пам'ять і мислення, які впливають на психологію пізнавальних процесів особистості студента. Вчинками людини керують психологічні властивості й стани особистості: здібності, потреби, мотиви, воля, почуття, емоції, характер, ціннісні орієнтації. Правосвідомість юриста активно розвивається в спілкуванні з іншими людьми під час виконання правових функцій, регулювання своєї правової поведінки.

Висновки. Удосконаленню розвитку правосвідомості студентів сприяє цілеспрямована реалізація моделі психолого-педагогічних аспектів розвитку правосвідомості студентів у виші, яка заснована на єдності зовнішніх і внутрішніх умов, зокрема навчально-виховного, інструментального та контрольного-оцінного аспектів.

Рівень правосвідомості студентів є найважливішим показником розвитку особистості майбутнього юриста. Основними критеріями визначення рівня правової свідомості студентів є правова обізнаність, правові установки, ставлення до права.

Розвиток правосвідомості майбутніх юристів має здійснюватися з урахуванням рівня розвитку їхніх знань, інтелекту, загальної та психо-

логічної освіченості, культури, світогляду. Особистісна культура майбутнього юриста визначає здатність свідомо контролювати свою правову поведінку, виважено підходити до власних потреб і бажань, не бути механічним виконавцем зовнішніх вимог.

Список літератури:

1. Алексеев А.И. Педагогические основы предупреждения преступлений органами внутренних дел. Москва : Просвещение, 1984. 312 с.
2. Баева И.А. Психологическая безопасность и культура образовательной среды. *Вестник практической психологии образования*. 2005. № 3. С. 17–20.
3. Байниязов Р.С. Правосознание: психологические аспекты. *Изв. вузов. правоведение*. Санкт-Петербург, 1998. №3. С. 16–21.
4. Балабанова Л.М. Психолого-педагогічні проблеми студентського віку. *Психологія: зб. наук. пр.* Київ : НПУ, 1999. Вип. 4 (7). С. 169–170.
5. Бандурка А.М. Юридическая психология : учебник. Харьков : Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2001. 640 с.
6. Васильев В.Л. Юридическая психология. 3-е изд. Санкт-Петербург : Издательство «Питер», 2000. 624 с.
7. Грошев А.В. Правосознание в системе оснований криминализации общественно опасных деяний. *Российский юридический журнал*. 1997. № 1. С. 122–132.
8. Еникеев М.И. Основы юридической психологии : учебник. Москва : Норма, 2009. 448 с.
9. Ефремова Г.Х. Проблема общественного мнения в юридической психологии / под ред. А.Р. Ратинова и Г.Х. Ефремовой. Москва : Изд-во НИИ пробл. укрепления законности и правопорядка, 1998. 118 с.
10. Иванова С.П. Особенности правового сознания студенческой молодежи: политико-психологический аспект : дисс. ... канд. психол. наук / Санкт-Петербург, 2003. 259 с.
11. Ломакина И.А. Формирование правосознания учащихся учреждений начального профессионального образования в процессе изучения правовых дисциплин : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01 Тула, 2005. 225 с.
12. Макаренко П.В. Соціально-психологічні аспекти формування особистості фахівця системи ОВС. *Вісник Університету внутрішніх справ*. 1999. Вип. 5. С. 254–259.
13. Муслумов Р.Р. Правовая культура студентов как важнейший показатель качества образования в вузе : материалы II Всерос. науч.-метод. конф. / НОУ ВПО «Челяб. ин-т экономики и права им. М.В. Ладощина»; отв. ред. : Е.П. Александров; редкол. : И.А. Фатеева, Г.И. Ладощина, С.Б. Синецкий, Л.А. Иванова. Челябинск, 2011. С. 92–96.
14. Столяренко А.М. Психологическая подготовка личного состава органов внутренних дел : учебное пособие. Москва : Академия МВД СССР, 1987. 238 с.
15. Фаттахова Г.Р. Формирование когнитивных составляющих правосознания студентов педагогических вузов : дисс. ... канд. психол. наук. Уфа, 2007. 180 с.

Kononenko S.V. METHODOLOGICAL APPROACHES TO ELABORATING PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL ASPECTS OF SHAPING THE LEGAL CONSCIOUSNESS OF FUTURE LEGAL PROFESSIONALS

The paper examines the features of methodological approaches to the development of psychological and pedagogical aspects of shaping the legal consciousness of students in a higher educational establishment, as future legal professionals. A comprehensive model of the development of legal consciousness is described, as the development of legal consciousness of lawyers is of great practical importance since legal consciousness serves as a guideline for subjects of law in social and legal situations, it allows them to make appropriate ethical and legal choices on the basis of which they can make legally meaningful decisions. In the formation of the legal consciousness of students, a special focus should be placed on the control and assessment component, because the level of development of students' legal consciousness can be judged by objective and subjective indicators. Objective indicators of legal education are indicators of a student's educational activity (academic performance, discipline, activity in various spheres of life, legal knowledge and skills). Subjective indicators of legal education are attitudes towards law, assessment of law, legal values, legal attitudes, motives. The main result of the development of students' legal consciousness should be an understanding of the priority of legal norms, the special significance of law and the development of legal means of its enforcement in modern society. A student's legal shaping is manifested in the integration of legal knowledge, skills, experience of lawful behavior, personal attitudes. Successful development of students' legal consciousness depends on organizing their educational and cognitive activities, taking into account the peculiarities of the psychology of students, making use of modern intensive psychological and pedagogical technologies, building education on the principles of humanism, democracy and pluralism, use of cooperation technologies, development of students' needs for lifelong learning and self-education.

Key words: *personality of a legal specialist, consciousness, legal consciousness, activities of future lawyers, models of development of legal consciousness, professional legal consciousness.*